

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN
ONDERZOEKSEENHEID
CENTRUM VOOR ECONOMISCHE STUDIËN

LEUVENSE ECONOMISCHE STANDPUNTEN
2010/130

HET DALEND AANDEEL VAN ARBEID IN HET NATIONAAL
INKOMEN: OORZAKEN EN GEVOLGEN

Paul Van Rompuy*
K.U.Leuven

September 2010

D/2010/2020/29

* Dank aan André Decoster voor zijn nuttige opmerkingen en suggesties.

Verantwoordelijke uitgever: Professor André Decoster
Faculteit Economie en Bedrijfswetenschappen

De “Leuvense Economische Standpunten” worden opgevat als een vrije wetenschappelijke tribune waarin de stafleden van de Faculteit Economie en Bedrijfswetenschappen opiniërende studies en essays publiceren. De opzet bestaat erin om op bevattelijke wijze een reeks van inzichtsverhelderende en beleidsoriënterende economische standpunten te brengen. Onze beweeglijke wereld heeft hieraan wel behoefte.

Dergelijke reeks zal uiteraard verschillende opinies en denkstromingen brengen.

Leuvense Economische Standpunten zullen alleen de visie van de auteur vertolken. Zij kunnen dus niet doorgaan als de visie van een instelling.

U kan een elektronische versie van de LES terugvinden op de website van de faculteit:
www.econ.kuleuven.be/onderzoek.htm.

Reacties op de Leuvense Economische Standpunten zijn altijd welkom bij
Karla.VanderWeyden@econ.kuleuven.be

1. INLEIDING

Het aandeel van arbeid in het nationaal inkomen vertoont in de meeste Westerse economieën sinds 1980 een opmerkelijke, trendmatige daling. Deze daling volgt na een periode van relatieve stabiliteit, gedurende welke het loonaandeel uitsluitend conjuncturele schommelingen vertoonde.

Een afnemend loonaandeel impliceert dat het winst- en vermogensaandeel toeneemt. Maatschappijcritici interpreteren deze evolutie als nadelig voor de werknemers en duiden de globalisering van de economie als de voornaamste oorzaak. Deze zou de marktpositie van de werknemers afzwakken, zelfs in die mate dat de reële lonen trager stijgen dan de arbeidsproductiviteit.

Vermits de lonen het hoofdbestanddeel van het inkomen van de consumenten uitmaakt, zou een dalend loonaandeel de consumptieve bestedingen ongunstig beïnvloeden. Het is echter zeer de vraag of de totale bestedingen hierdoor afzwakken. In de eerste plaats zullen, door het stijgend winstaandeel, de private investeringen gestimuleerd worden. In de tweede plaats weerspiegelt een inkrimpend loonaandeel dalende arbeidskosten per eenheid product, waardoor de concurrentiepositie van de ondernemingen op de internationale markten verbetert en de uitvoer aan de kostenzijde ondersteund wordt. Het is bijgevolg geen à priori uitgemaakte zaak dat de achteruitgang van het loonaandeel de macro-economische bestedingen en de groei afremt.

Benevens de verhouding tussen de groei van de reële lonen en de arbeidsproductiviteit, oefent de aard van de technologische vooruitgang een invloed op het loonaandeel uit. Is de technologische vooruitgang bijvoorbeeld “vertekend”, in die zin dat hij de inzet van geschoolde arbeid promoot ten koste van de uitstoot van ongeschoolde arbeid, dan is het niet uitgesloten dat de inter-personele inkomensverdeling ongelijker wordt en het aandeel van het arbeidsinkomen afkalft. De recente explosie van het gebruik van IT en de intensivering van R&D in het productieproces en de daarmee gepaard gaande toegenomen vraag naar geschoolde arbeid, illustreert dit asymmetrisch effect van de technologische vooruitgang op de productiefactor arbeid.

Het is de bedoeling in wat volgt de evolutie van het loonaandeel te schetsen, met een bijzondere aandacht voor de Belgische economie, om vervolgens de oorzaken van het afnemend loonaandeel te evalueren. Tenslotte wordt de invloed van het loonaandeel op de

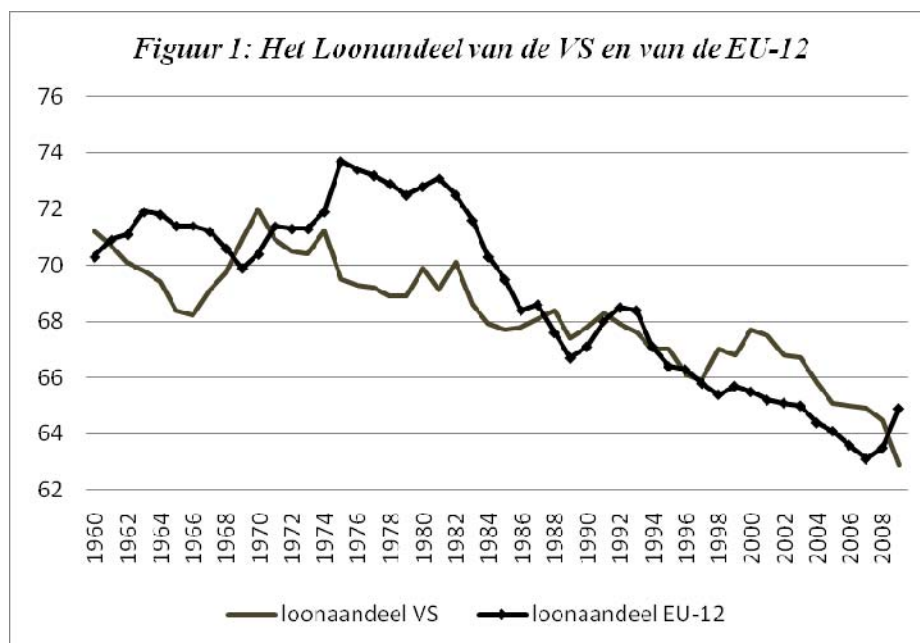
consumptie, op de investeringen en niet het minst op de concurrentiepositie empirisch onderzocht.

2. DE EVOLUTIE VAN HET LOONAANDEEL IN ENKELE LANDEN (1960-2009)

De AMECO gegevensbank van de EU bevat het “gecorrigeerde loonaandeel” van de lidstaten en van een groot aantal OESO - landen, volgens een eenvormige berekeningsmethode. Onder “lonen” worden de brutolonen van de werknemers verstaan, inclusief eventuele bonussen, voordelen in natura, opzeggingsvergoedingen en werkgeversbijdragen tot het pensioenfonds, maar exclusief de werkgeversbijdragen tot de sociale zekerheid. Deze loonsom wordt uitgedrukt als een percentage van het Bruto Binnenlands Product tegen factorkosten. Aan de zelfstandigen wordt bij onderstelling, het gemiddeld brutoloon van de werknemers toegerekend, vandaar het adjectief “gecorrigeerd”. Deze correctie kan betwist worden voor landen zoals België, waar het aantal zelfstandigen in bijberoep, met een inkomen dat lager ligt dan het gemiddeld loon, gedurende de voorbije decennia fors toenam.¹

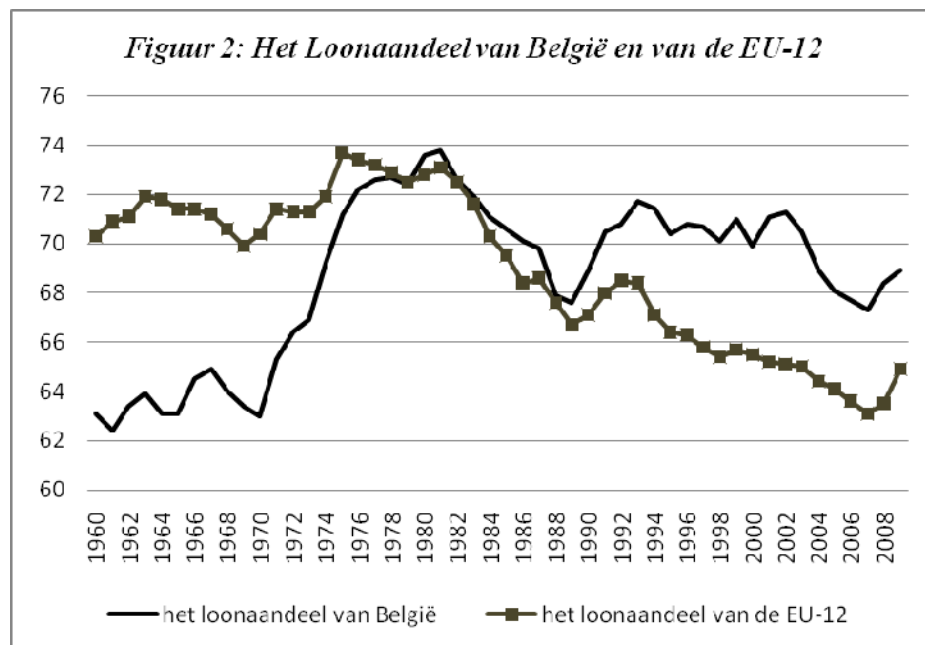
Figuur 1 schetst het pad van het gecorrigeerd loonaandeel in de VS en in de EU-12. In tegenstelling tot de VS waar de daling zich trendmatig vanaf 1970 inzet, stijgt het Europees loonaandeel nog in de eerste jaren volgend op de oliecrisis, om na 1980 af te nemen. Rond deze trendmatige evolutie komen conjuncturele schommelingen voor. Tijdens een recessieperiode (bijv. de periode 1993-1994) neemt het loonaandeel toe, omdat de neerwaartse aanpassing van arbeid aan de tragere outputgroei tijd vergt. In een periode van opverende conjunctuur doet zich het omgekeerde fenomeen voor: de loonontwikkeling hinkt op de groei van de output na en het loonaandeel daalt (bijv. de periode 1987-1990).

¹ R. Savage (2009) verfijnt de correctie voor de bijdrage van zelfstandigen tot het Belgisch loonaandeel, waardoor zijn daling meer uitgesproken is dan in de AMECO data.

Bron: Ameco data

Figuur 2 schetst het verloop van het loonaandeel in België in vergelijking tot dat van de EU-12. De daling van het Belgisch loonaandeel verloopt evenwijdig met de afname van het EU-12 loonaandeel in de jaren tachtig. Daar waar in de EU-12 het arbeidsaandeel na 1990 verder trendmatig daalt, verwijderd het Belgisch loonaandeel zich van het EU-12 patroon en bereikt in 2006 ongeveer hetzelfde peil als in 1990. Dit atypisch verloop van het Belgisch loonaandeel na 1990 kan toe te schrijven zijn aan de hoger vermelde overschatting van het aandeel van de zelfstandigen.

Bron: Ameco data

Tabel 1 bevat voor de VS, de EU-12, het VK, België en de drie buurlanden, het gemiddeld loonaandeel in de periode 1980-1984 in vergelijking tot de periode 2005-2009. Het gemiddelde van een vijfjarige periode vlakt de conjuncturele schommelingen van het loonaandeel uit.

Tabel 1: Landenvergelijking van het loonaandeel in twee subperioden (in %)

	1980-1984	2005-2009	% verandering
VS	69,1	64,5	-6,7
EU-12	72,1	63,8	-11,5
België	72,6	68,1	-6,2
Nederland	71,2	65,4	-8,2
Frankrijk	75,9	65,5	-13,7
Duitsland	69,4	62,9	-9,4
VK	73,5	70,3	-4,4

Bron: AMECO data

De gegevens in tabel 1 tonen aan dat de dalende trend van het loonaandeel niet in alle beschouwde landen even intensief is geweest. Wat onze buurlanden betreft, is de daling het meest uitgesproken in Frankrijk (-13.7 %). De dalende trend in Duitsland, Nederland,

België en vooral in het VK is zwakker dan in de EU-12. Landspecifieke factoren beïnvloeden blijkbaar de mate waarin het loonaandeel in de loop van de voorbije dertig jaar afnam.

3. DE VERKLARENDE FACTOREN VAN HET DALEND LOONAANDEEL

3.1. De economische theorie

Aan de functionele inkomensverdeling- d.i. de verdeling van het nationaal inkomen onder de productiefactoren- werd in de voorbije decennia in de economische literatuur weinig aandacht besteed, in tegenstelling tot de belangstelling voor de personele inkomensverdeling. Gedurende geruime tijd werd ervan uitgegaan dat het loon- en kapitaalaandeel in het nationaal inkomen, op lange termijn beschouwd, nagenoeg constant waren.

De vernieuwde belangstelling voor de functionele inkomensverdeling vindt haar oorsprong in de hoger geschetste trendmatige daling van het arbeidsinkomenaandeel sinds het begin van de jaren tachtig van vorige eeuw en in de beleidsconclusies die hieruit- vaak ten onrechte- werden getrokken. Zo werd gesteld dat de gestage toename van het vermogens- en winstaandeel een verhoging van de belasting op deze inkomenscategorieën rechtvaardigt. Het dalend loonaandeel dat in de continentaal Europese landen met hogere werkloosheid gepaard ging, werd occasioneel aangegrepen om loonmatiging af te wijzen.

Een eenvoudig theoretisch kader voor de verklaring van de evolutie van de functionele inkomensverdeling vertrekt van winstmaximerende ondernemingen die hun producten op competitieve markten verkopen. Het reëel loon stemt overeen met de arbeidsproductiviteit. Dit kader omvat ook een situatie waarin ondernemingen met vakbonden over het loon onderhandelen, waarbij het management de winstmaximerende werkgelegenheid kiest, gegeven het genegotieerde loon. Onderstel dat, bijv. als gevolg van een sterke positie van de vakbond, het reëel loon stijgt. De relatief duurder geworden factor arbeid wordt, afhankelijk van de beschikbare productietechnologie, vervangen door kapitaal, zodat de werkgelegenheid daalt. Het loonaandeel in de toegevoegde waarde van de onderneming daalt eveneens en de kapitaal - output verhouding stijgt. Er bestaat in deze context dus een negatief verband tussen het loonaandeel en de kapitaalintensiteit. Dit verband wordt enkel positief indien voor elke eenheid kapitaal een technologisch vaste hoeveelheid arbeid nodig is; arbeid en kapitaal zijn dan complementair i.p.v. substitueerbaar.

Onderstel dat de marktpositie van deze onderneming op de productenmarkt, waar zij bijv. marktleider is, toelaat in de verkoopprijs een winstmarge boven de kostprijs te calculeren. Het loonaandeel zal in dit geval, bij een constant loon per werknemer, eveneens afnemen. Een gelijkaardig effect, ditmaal gunstig voor het arbeidsaandeel, treedt op indien de machtpositie van de vakbond versterkt.

Het karakter van de technologische vooruitgang oefent eveneens een invloed op de functionele inkomensverdeling uit. De “IT revolutie”, die zich sedert de tweede helft van de jaren negentig in de geïndustrialiseerde economieën manifesteerde, had benevens een stijging van de kapitaalintensiteit, tot gevolg dat de vraag naar geschoolde werknemers fors toenam, ten koste van de werkgelegenheid van laaggeschoolden. Van deze ontwikkeling mag à priori verwacht worden dat de personele inkomensverdeling ongelijker wordt.

Het arbeidsaandeel is eveneens gevoelig voor de prijsevolutie van grondstoffen in het productieproces, in het bijzonder voor de prijs van ruwe olie, die via de afgeleide producten in de consumptieprijzen doordringt. Indien de stijging van de olieprijs in de looneisen wordt verrekend, dan overtreffen de reële lonen de arbeidsproductiviteit, waardoor het loonaandeel op middellange termijn stijgt. Een correctie treedt pas op wanneer na verloop van tijd de kapitaal-output verhouding zich aan de gestegen loonkosten aangepast heeft en toeneemt.

Tenslotte oefent een wijziging van de sectoriële samenstelling van de economie een invloed uit op het loonaandeel, gegeven de weerslag van de hoger vermelde factoren. De verschuiving naar de dienstensectoren van de markteconomie leidt tot een stijging van het macro-economische loonaandeel vermits deze bedrijfstakken een relatief hoge arbeidsintensiteit vertonen in vergelijking tot de verwerkende nijverheid.

3.2. De empirische toets

3.2.1. *De verklaring van het dalend loonaandeel*

Er bestaat eensgezindheid omtrent de oorzaken van het stijgend loonaandeel in de VS en in Europa in het bijzonder in de periode volgend op de eerste oliecrisis. Vooral in Europa slaagden de werknemers erin om de gevolgen van de gestegen olieprijs in hun looneisen te verrekenen, zonder rekening te houden met de ondertussen gedaalde factorproductiviteit, zodat het reële loon gedurende een aantal jaren beduidend de arbeidsproductiviteit overtrof (Blanchard, 1998).

De scherpe daling van het loonaandeel, in de jaren tachtig zowel in de VS als in Europa, weerspiegelt het aanpassingsproces van de kapitaalintensiteit aan de relatief duurder geworden arbeid, dat gepaard ging met een matiging van de looneisen onder invloed van de toegenomen werkloosheid. Voor een verklaring van de verdere daling van het loonaandeel in de daaropvolgende decennia moeten echter andere oorzaken onder het voetlicht gebracht worden.

Een bewust loonmatigingsbeleid in de periode volgend op de invoering van de Euro, kan alleszins in de verklaring van voortgezette de daling van het loonaandeel voor Duitsland ingeroepen worden. Het Duitse *gecorrigeerde* loonaandeel daalde gedurende de periode 2001-2008 met 5,6 %; het reëel loon nam slechts met 0,7 % toe daar waar de macro-economische arbeidsproductiviteit (BBP in constante prijzen per tewerkgestelde) steeg met 9,6 %.

De Europese Commissie (Arpaia *et al*, 2009) onderzocht de evolutie van het loonaandeel over de periode 1960-2006 voor 11 EU-landen op basis van de AMECO en KLEMS data.² Uit dit empirisch onderzoek bleek o.a. dat de technologische vooruitgang, gemeten door de intensiteit van ICT, de openheid van de economie en de institutionele kenmerken van de arbeidsmarkten (zoals de gestrengheid van de ontslagreglementering en de hoogte van de vervangingsratio van de werkloosheidsuitkeringen) een negatieve invloed op het loonaandeel van *alle* werknemers uitoefende.

De concurrentiebeperkende regulering van de productmarkten, die het voor de “zittende” ondernemingen mogelijk maakt om een winstmarge boven de kostprijs aan te rekenen, en de onderhandelingsmacht van de vakbonden oefenden daarentegen in deze studie geen statistisch significante invloed op het loonaandeel uit. Overigens werd in dit onderzoek de onderhandelingsmacht van de vakbonden gemeten door de vakbondsdensiteit (aantal leden in % van de werkgelegenheid). Dit is een indicator die in landen, waaronder België, waar het onderhandelde loon ook voor niet-leden geldt, minder relevant.

Bentolila en Gilles Saint-Paul (2003) onderzochten over de periode 1972-1993 voor 12 OESO landen, waaronder België en per land voor 13 bedrijfstakken, de oorzaken van de evolutie van het loonaandeel. Dit onderzoek bevestigde de belangrijke rol van de groei van totale factorproductiviteit (d.i. de productiviteitsgroei die niet specifiek aan arbeid of kapitaal kan toegeschreven worden) in de verklaring van de dalende tendens van het

² Het betreft volgende EU lidstaten: België, Denemarken, Duitsland, Spanje, Frankrijk, Italië, Nederland, Oostenrijk, Finland, Zweden en het Verenigd Koninkrijk.

loonaandeel. Ook in dit onderzoek bleek de onderhandelingspositie van de vakbonden, gemeten door het relatief aantal stakingsdagen per werknemer, niet overtuigend van betekenis.

Het IMF (2007) verrichtte een grondig onderzoek naar de rol van de globalisering op het loonaandeel op basis van paneldata voor 18 ontwikkelde OESO landen over de periode 1982-2002. Als gevolg van het verruimde globale aanbod van arbeid en van de toegenomen mobiliteit van kapitaal, legden deze landen zich toe op de uitvoer van kapitaalintensieve goederen terwijl de invoer van arbeidsintensieve producten toenam. Deze ontwikkeling heeft een negatieve invloed uitgeoefend op het arbeidsaandeel in hun nationaal inkomen. Indicatoren van de globalisering waren: de immigratiestromen en de “*offshoring*” activiteit. Deze indicator werd benaderd door het invoeraandeel van intermediaire producten. Technologische vooruitgang, gemeten door het aandeel van ICT kapitaal in de kapitaalvoorraad, en hogere relatieve uitvoerprijzen t.o.v. de concurrerende landen, drukten eveneens het loonaandeel.

Tenslotte dient gewezen op studies die de evolutie van het macro-economisch arbeidsaandeel verklaren enerzijds door de verschuivingen in *het aandeel* van de bedrijfstakken in het BBP, in het bijzonder het toenemend belang van de kapitaalintensieve sectoren, en anderzijds door de daling van het arbeidsaandeel *binnen* een aantal sectoren, onder invloed van de hoger vermelde oorzaken. In een OESO studie (de Serres *et al*, 2002) werd deze “*shift and share*” analyse doorgevoerd op het niveau van 7 bedrijfstakken voor de VS, Duitsland, Frankrijk, Italië, Nederland en België. De wijzigingen van het macro-economisch loonaandeel over de periode 1972-1998 werden gezuiverd voor de veranderingen die toe te schrijven zijn aan de verschuivingen van de sectoriële samenstelling. Uit deze analyse bleek dat de “decompositievertekening” (d.i. de invloed van het wijzigingen in het bedrijfstakken patroon) weinig invloed had op het verloop van het loonaandeel in Nederland en België, daar waar de waargenomen daling van het loonaandeel onder invloed van de gewijzigde samenstelling van de bedrijfstakken, hetzij omgezet werd in een stijging (Duitsland), hetzij gevoelig afgezwakt werd (in de VS, Frankrijk en Italië).

De KLEMS data laten toe deze oefening voor België te hernemen voor de periode 1980-2008, gedurende welke het loonaandeel een dalende trend vertoont. Er werden 4 bedrijfstakken onderscheiden: landbouw, bosbouw en visserij, de verwerkende nijverheid inclusief de energiesector, de bouwsector en de diensten in de marktsector. Over deze periode daalde het (niet gecorrigeerd) loonaandeel met 5,4 procentpunt. De invloed op het

macro-economische loonaandeel van de aanzienlijke toename van het gewicht van de dienstensector, ten koste van de verwerkende nijverheid (in termen van de bruto toegevoegde waarde), werd volledig overschaduwed door de wijzigingen van het loonaandeel *binnen* elke bedrijfstak, zodat de “decompositievertekening”, wat België betreft, alleszins verwaarloosbaar is.³

3.2.2. De evolutie van het loonaandeel volgens de scholingsgraad van de werknemers

In de hoger geciteerde studies werd ook bijzondere aandacht geschonken aan de invloed van de technologische vooruitgang op de tewerkstelling volgens scholingsniveau. De daling van het loonaandeel werd in belangrijke mate (Europese Commissie 2009; IMF 2007) toegeschreven aan de kapitaalverhogende technologische vooruitgang, die een vertekenende invloed heeft gehad op de inzet van arbeid volgens scholingsgraad. Deze technologische vooruitgang veroorzaakte een substitutie van laaggeschoolde werknemers door midden- en hooggeschoolden. Het arbeidsaandeel van de laaggeschoolden brokkelde hierdoor af, zelfs in die mate dat deze daling niet werd gecompenseerd door de toename van het loonaandeel van de hoger geschoolden, zodat het totale loonaandeel afkalfde. Anderzijds versterkte de globalisering het negatief effect op het loonaandeel onder invloed van de technologisch geïnduceerde kapitaalintensiteit, door het aanzwengelen van de kapitaalintensieve uitvoer en van de arbeidsintensieve invoer (Arpaia en Pechelman, 2008).

Het is echter niet duidelijk dat de toename van het loonaandeel van de hooggeschoolde werknemers en de daling van het loonaandeel van de laaggeschoolden, uiteindelijk tot een grotere *ongelijkheid in de personele inkomensverdeling* geleid heeft. Harjes (2007) vond voor de periode einde van de jaren zeventig - begin van de nieuwe eeuw - geen eenduidige, algemene tendens van een toenemende ongelijkheid in 14 OESO landen, waaronder 12 EU lidstaten. In landen met een *sterke daling* van het loonaandeel, zoals in Finland en in Spanje werd wel een toename van de inkomensongelijkheid vastgesteld. Deze toename was echter nog meer uitgesproken in het VK en in de VS, waar de daling van het loonaandeel vrij beperkt bleef. België, Duitsland en Zweden vertoonden een gematigde daling van het loonaandeel en eveneens een beperkte toename van de inkomensongelijkheid. In Ierland, Frankrijk, Nederland en Denemarken daarentegen nam de inkomensongelijkheid beduidend af.

³ Het gewogen loonaandeel - met het aandeel in de toegevoegde waarde als wegingsfactor van de bedrijfstakken in 1980 - dus bij een constant bedrijfstakken patroon, vertoont een daling met 5,9 procentpunt. Door het decompositie-effect zou het loonaandeel toenemen met 0,4 procentpunt. De interactiecomponent tussen wijzigingen in de aandelen en veranderingen binnen de bedrijfstakken (de veranderingen in de weging vermenigvuldigd met veranderingen in het loonaandeel per bedrijfstak) is negatief en bedraagt -0,27 procentpunt. Bijgevolg domineerden de wijzigingen *binnen* elke bedrijfstak.

Arpaia en Pechelman (*op. cit.*) wezen er op dat een stijgend vermogens- en winstaandeel wel tot een grotere ongelijkheid tussen kapitaalbezitters en werknemers leidt, daar waar de ongelijkheid tussen werkenden en werklozen afneemt, in het bijzonder bij een hoge vervangingsratio van de werkloosheidsuitkeringen, bij een relatief hoog minimumloon en bij een langdurig recht op uitkering. Deze laatste kenmerken zijn van toepassing op België. De hoger vermelde, gematigde toename van de inkomensongelijkheid in België, kan wellicht ook toegeschreven worden aan de waardeestijging van het roerend (vooral in de jaren tachtig) en van het onroerend (sinds het begin van de jaren negentig) vermogen in handen van een niet onbelangrijk deel van de werknemers.

4. DE INVLOED VAN HET LOONAANDEEL OP DE CONSUMPTIE, OP DE INVESTERINGEN EN OP DE NETTO UITVOER⁴ IN BELGIË

4.1. De invloed op de private consumptie

Vermits het inkomen uit arbeid het voornaamste bestanddeel van het beschikbaar inkomen vormt, kan de vraag worden gesteld of het dalend loonaandeel de groei van private consumptie afgeremd heeft. Hiertoe werd nagegaan welke invloed een daling *met 1 procentpunt* van het gecorrigeerd loonaandeel op de private consumptiequote uitoefent. De consumptiequote is de verhouding van de private consumptie uitgaven tot het BBP.

Voor België werd voor de periode 1991-2009 een negatief statistisch significant effect van een daling van het loonaandeel op de consumptiequote van - 0,75 verkregen op basis van de AMECO data. Het betreft het partieel effect van het loonaandeel, onafhankelijk van de invloed van andere factoren, waaronder de werkloosheidsgraad, de rentevoet en de inflatieverwachtingen.

4.2. De invloed op de private investeringen

De factoren die in de economische literatuur doorgaans als relevant voor de private investeringen worden beschouwd zijn: de lange termijn reële interestvoet, de output (het BBP), de prijsindex van de kapitaalgoederen, de afschrijvingsvoet van de investeringen en eventueel het fiscaal regime dat de financiering met vreemd kapitaal begunstigt. De invloed van de functionele inkomensverdeling op de investeringen is a priori onduidelijk. Voor de periode 1991-2009 werd statistisch nagegaan wat het effect is van een *daling van*

⁴ De relevante regressievergelijkingen worden in de Appendix weergegeven.

het loonaandeel met 1 procentpunt op de private investeringsquote. Deze laatste werd berekend als de verhouding van de netto kapitaalvorming in de private sector tot het BBP.

Voor België was het effect positief en bedroeg 0,37. Bovendien het loonaandeel, bleek de “output gap” als cyclische variabele een positieve invloed uit te oefenen.⁵ Verder kon geen significante invloed van de lange termijn reële intrestvoet vastgesteld worden.

Uit het samenvoegen van de invloed van het dalend loonaandeel op de private consumptie- en investeringsquote, blijkt dat het totale effect op de overeenstemmende bestedingsquote per saldo *negatief* is. Het is echter aangewezen ook de invloed van het loonaandeel op de netto- uitvoer eveneens in de evaluatie te betrekken.

4.3. De invloed van het loonaandeel op de uitvoer en op de invoer

Het loonaandeel –niet gecorrigeerd voor het aandeel van de zelfstandigen- kan omgevormd worden tot de reële arbeidskosten per eenheid product (*RULC*), die relevant zijn als indicator voor de winstgevendheid uit kostenooqpunt van de ondernemingen. In de onderstaande definitie van de *RULC* staat w voor het (gemiddeld) nominale bruto uurloon, L voor het gemiddeld aantal gewerkte uren per jaar, Y voor het reële BBP en P voor de prijsdeflator van het BBP:

$$RULC = \frac{\frac{w}{P}}{\frac{Y}{L}} = \frac{w.L}{P.Y} = loonaandeel$$

In deze definitie duidt w/P de reële loonkosten per uur aan en Y/L de productie per gewerkt uur.

Voor de prijsvorming op de binnenlandse en buitenlandse markten zijn de nominale arbeidskosten per eenheid product (*NULC*), rekening houdend met de wisselkoers, van betekenis:

$$NULC = \frac{w}{Y/L} = \frac{w.L}{Y} = P.RULC$$

De berekening van de invloed van het loonaandeel (of van de reële arbeidskosten per eenheid product *RULC*) op de Belgische uitvoer van goederen en diensten verloopt, in navolging van de berekeningswijze van Stockhammer en Ederer (2008) voor de uitvoer

⁵ De “output gap” drukt het verschil uit tussen het actuele BBP en het BBP dat bij een quasi volledige werkgelegenheid gerealiseerd zou worden.

van Oostenrijk, in vier stappen. Deze stappen worden in Appendix toegelicht. Uit deze berekeningen blijkt dat een daling van de reële, unitaire arbeidskosten (m.a.w. van *RULC* of van het loonaandeel) met één procent tot een gemiddelde toename van de uitvoerquote over de periode 1991-2009 met 0,99 procent leidt. Wat de invoerquote betreft, wordt een gemiddelde daling van de invoerquote met 0,66 procent vastgesteld zodat de netto uitvoerquote er met 0,33 procent op vooruitgaat.

Omgerekend naar het marginaal effect op de uitvoer- en invoerquote van een daling met 1 procentpunt van het loonaandeel voor het jaar 2000, het midden van de beschouwde periode, verkrijgen we:

op de uitvoerquote:	0,77 procentpunt
op de invoerquote:	-0,50 procentpunt
op de netto uitvoerquote:	0,22 procentpunt

4.4. De totale invloed van het loonaandeel op de private finale vraag

Voorgaande ramingen van de invloed van de functionele inkomensverdeling op de bestedingen, bij een gegeven inkomenspeil, laten toe het totale effect te berekenen van de daling met één procentpunt van het loonaandeel op het aandeel van de private finale vraag in het BBP:

op de private consumptiequote:	-0,75
op de private investeringsquote:	0,37
op de netto uitvoerquote:	0,22
totaal effect in procent van het BBP:	-0,16

Men kan dit negatief totaal effect op het BBP bijvoorbeeld interpreteren als de weerslag van een loonmatigingsbeleid, dat resulteert in een daling met één procentpunt van de reële loonkosten per eenheid product. Blijkbaar domineren het negatief consumptie- en invoereffect de positieve invloed op de uitvoer en op de private investeringen.

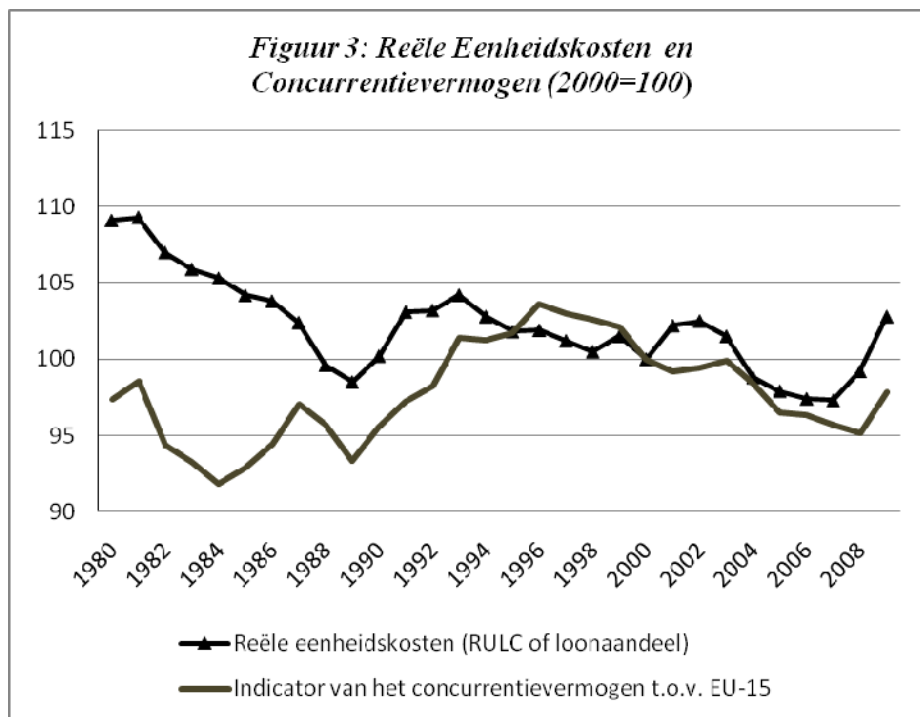
5. ARBEIDSKOSTEN EN DE BELGISCHE CONCURRENTIEPOSITIE

In het voorgaande werd de invloed van de arbeidskosten per eenheid product op de exportprijzen aangetoond.⁶ Uiteraard spelen andere factoren dan de kostencomponenten een rol in de evaluatie van de competitieve positie van een economie, zoals de productdifferentiatie en -innovatie en de uitvoeroriëntatie naar groeiende afzetmarkten. Bovendien kan de druk van de buitenlandse concurrentie in de markt van vrij gestandaardiseerde producten ertoe leiden dat voor een prijsnemer kostenstijgingen in de winstmarge worden opgeslorpt, bij gegeven uitvoerprijzen.

Figuur 3 geeft het verloop over de periode 1980-2009 weer van de reële arbeidskosten per eenheid product (index 2000=100) voor de Belgische economie en van een indicator van het concurrentievermogen. Deze laatste wordt benaderd door de inverse van de relatieve uitvoerprijzen van België t.o.v. de Eurozone (eveneens index 2000=100). Een stijging van de relatieve uitvoerprijs wordt in een daling van deze indicator weerspiegeld. Tot 1995 vertonen beide indicatoren gemiddeld genomen een tegengesteld verloop: dalende eenheidskosten van arbeid en een versteviging van het concurrentievermogen. Van 1995 tot 2008 verzwakt de concurrentiepositie, ondanks een daling van de eenheidskosten met 4,4 procent over de periode 2002-2007.⁷

⁶ Kapitaalkosten per eenheid product zijn eveneens van belang, in het bijzonder voor de uitvoer van kapitaalintensieve goederen van de verwerkende nijverheid. (Biatour en Kegels, 2009; Kegels (2009).

⁷ De stijging van de eenheidskosten over de jaren 2008-2009 is vooral toe te schrijven aan de conjuncturele inkrimping van de Belgische economie.

Bron: Ameco data

Deze achteruitgang van de Belgische concurrentiepositie na 1995 wordt bevestigd door de Nationale Bank (2010), die er op wijst dat over dezelfde periode (1995-2008) Nederland en Duitsland een betere prestatie neerzetten. Een voortgezette daling van de unitaire arbeidskosten is blijkbaar *geen voldoende voorwaarde* voor een versterking van het concurrentievermogen, m.n. indien de concurrerende landen hun relatieve exportprijzen in grotere mate kunnen drukken.

Wat de beheersing van de Belgische loonkosten betreft, is tot vandaag de wet van juli 1996 “*tot de preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen*” richtinggevend. Zij preciseert de wijze waarop de loonnorm voor de loononderhandelingen in de private sector bepaald wordt. Als referentie wordt de verwachte, gemiddelde *nominale* stijging van de uurloonkosten - inclusief de werkgeversbijdragen - in de drie buurlanden gedefinieerd. Het BBP van de drie buurlanden wordt hierbij als wegingsfactor genomen, waarbij het Duitse BBP nagenoeg de helft van het gezamenlijke BBP van de drie buurlanden vertegenwoordigt. Op deze wijze organiseert deze wet de *loonkostencoördinatie* tussen België en de drie buurlanden, waarbij de loonkostenevolutie in Duitsland een dominante rol speelt, gelet op haar belangrijk aandeel in de weging. In deze wet wordt echter geen

melding gemaakt van de evolutie van arbeidsproductiviteit per gewerkt uur, die essentieel is in de berekening van de unitaire arbeidskosten. Blijkbaar ging de wetgever er vanuit dat de productiviteitstoename in België op korte termijn (2 jaar) vrij parallel verloopt met deze in de drie buurlanden. Bovendien kan zij voor deze beperkte horizon bezwaarlijk als beleidsinstrument worden gebruikt.

De vergelijking van de evolutie van de *nominale* bruto uurlonen⁸ per eenheid product per gewerkt uur voor het geheel van de marktsector tussen België en Duitsland over de periode 2001-2007 (KLEMS data) geeft een inzicht in de concurrentiestrategie van beide landen. Wat België betreft, namen de bruto uurlonen per gewerkt uur toe met 14,8 procent en steeg de arbeidsproductiviteit per uur met 11,9 procent, zodat de nominale uurloonkosten per eenheid product met 2,9 procent aangroeiden. In Duitsland namen de uurlonen per gewerkt uur met slechts 7,7 procent toe en steeg de arbeidsproductiviteit per uur er met 9,3 procent, hetgeen in een *daling* van de nominale uurloonkosten per eenheid product met 1,6 procent resulteerde. Uit kosten oogpunt verslechterde bijgevolg de Belgische concurrentiepositie in vergelijking tot Duitsland met 4,5 procent.

In tegenstelling tot België, ligt het zwaartepunt van de Duitse concurrentiestrategie, vooral in de periode na de invoering van de Euro, op een *doorgedreven loonmatiging* die op de relatieve uitvoerprijzen drukt. In de impliciete Belgische concurrentiestrategie ligt de nadruk daarentegen op de *toename van de arbeidsproductiviteit per uur*, die echter onvoldoende is gebleken om de stijging van de uurlonen te compenseren, indien de evolutie van de uitvoerprijzen van de concurrenten als maatstaf aangehouden worden.

Betekent dit dat in de nabije toekomst een strakke matiging van de Belgische lonen aangewezen is, in de zin dat zij op de productiviteitsevolutie dienen achterna te hinken in navolging van het Duitse voorbeeld? Uit vorige afdeling bleek dat de gunstige weerslag van een daling van het loonaandeel - als gevolg van een loonmatigingsbeleid - op de investeringen en op de concurrentiepositie - op middellange termijn moet afgewogen worden tegen de negatieve invloed op de binnenlandse consumptie. In de beoordeling van de concurrentiestrategie van België, in vergelijking tot de Duitse, kunnen zowel de evolutie van de *werkgelegenheid* als de *groei van het BBP per hoofd van de bevolking*, als indicator van de welvaartstoename, in aanmerking worden genomen.

⁸ Door de invoering van de Euro volstaat de vergelijking van de nominale eenheidskosten tussen beide landen.

Wordt de evolutie van de *binnenlandse werkgelegenheid* op middellange termijn als criterium gebruikt, dan valt de balans van de Duitse concurrentiestrategie negatief uit. Over de periode 2001-2007 nam de werkgelegenheid in de Duitse markteconomie slechts toe met 0,6 procent. De werkgelegenheid in de verwerkende nijverheid daalde in deze periode met 7,4 procent. Het banenverlies in de industrie - met nagenoeg 600.000 eenheden - werd slechts in geringe mate gecompenseerd door de expansie van het aantal arbeidsplaatsen in de overige sectoren van de markteconomie, waar het totaal aantal banen toenam met 17.000 eenheden, d.i. met 0,6 procent. Wat België betreft, kromp gedurende deze periode de werkgelegenheid in de verwerkende nijverheid in met 10,9 procent, hetzij met 72.000 eenheden. Dit verlies werd echter ruimschoots gecompenseerd door een grotere uitbreiding van de werkgelegenheid in de overige sectoren van de markteconomie, waarvan het totaal aantal banen aangroeide met 97.000 eenheden, hetzij met 3,25 procent.

De forse toename van het Duitse uitvoervolume – met een jaarlijkse groei van gemiddeld 7,4 procent per jaar in de periode 2001-2007 – heeft, omwille van de quasi stagnatie van het reëel loon (een groei met 0,8 procent) en van de private binnenlandse consumptie (een groei met slechts 0,7 procent over dezelfde periode) - blijkbaar niet kunnen bijdragen tot een substantiële toename van de werkgelegenheid in de marktsector.⁹ De toename van de werkgelegenheid in de Belgische marktsector werd daarentegen wel ondersteund door de expansie van de uitvoer (een jaarlijkse groei van 3,4 procent) en niet in het minst door de stijging van de koopkracht van de werknemers (een toename van het reëel gemiddeld bruto loon met 2,3 procent over deze periode).

De zeer bescheiden toename van de Duitse werkgelegenheid dient echter beoordeeld te worden tegen de achtergrond van een inkrimpende beroepsbevolking met 2,7 procent over de beschouwde periode. De gemiddelde werkzaamheidsgraad lag gedurende deze jaren op een hoog peil: 71,6 procent en nam overigens toe met 4,7 procentpunt. Het BBP per capita steeg met 7,5 procent; het gemiddeld reëel brutoloon daarentegen met slechts 0,8 procent. Deze resultaten suggereren dat, in de afweging van beide criteria, relatief meer belang aan de toename van de welvaart per hoofd werd gehecht, dan wel aan een substantiële groei van de werkgelegenheid, gegeven de reeds hoge werkzaamheidsgraad.

⁹ De Duitse concurrentiestrategie heeft volgens H. Sinn (2006), van het gerenommeerde IFO instituut te München, haar economie herleid tot een “*bazaar*” type door het accent te leggen op een hoge toegevoegde waarde in de uitvoersector, waarvan een belangrijk aandeel aan kapitaalgoederen die elders banen creëerden ten koste van de Duitse werkgelegenheid. Danninger en Joutz (2007) van het IMF wijzen er op dat het loonmatigingseffect in Duitsland gedeeltelijk werd geneutraliseerd door de appreciatie van de Euro. Hierdoor kon het exportaandeel in de Eurozone wel in belangrijke mate groeien. Buiten de Eurozone was de oriëntatie naar groeiende exportmarkten doorslaggevend in vergelijking tot de invloed van de unitaire arbeidskosten.

De Belgische, analoge indicatoren van de arbeidsmarkt steken ongunstiger af tegen deze van Duitsland: de beroepsbevolking nam over de beschouwde periode toe met 4 procent, daar waar de werkzaamheidsgraad slechts matig steeg (van 62,8 procent tot 63,6 procent) en beduidend onder het EU streefcijfer van 70 procent bleef. Het BBP per capita nam anderzijds wel toe met nagenoeg 10 procent en het gemiddeld reëel loon met 2,3 procent.

De Duitse concurrentiestrategie kan bijgevolg gesitueerd te worden tegen de achtergrond van de *specifieke, demografische evolutie* en van de reeds gunstige werkzaamheidsgraad. In de Belgische concurrentiestrategie werd een verzoening nagestreefd tussen enerzijds meer koopkracht voor de werknemers, die de consumptie en de werkgelegenheid ondersteunde en anderzijds een beperking van het verlies aan concurrentiekracht door de groei van de productiviteit. De impact van deze benadering op de werkzaamheidsgraad valt eerder mager uit. Een belangrijk deel van de toename van het BBP per capita bleef op deze wijze beschikbaar voor de herverdeling van de inkomens tussen enerzijds werkenden en niet werkenden en anderzijds tussen de productiefactoren arbeid en kapitaal.

6. BESLUIT

De globalisering van de economie en de groei van de totale factorproductiviteit hebben een dominante rol gespeeld in de verklaring van de dalende tendens van het loonaandeel, die sinds het begin van de jaren tachtig in de meeste Westerse economieën vastgesteld wordt.

Een daling van het loonaandeel, en bijgevolg een toename van het winst- en vermogensaandeel, heeft een negatief effect op de consumptiequote en draagt bij tot een toename van de spaar- en investeringsquote. Het uitvoeraandeel in het BBP wordt eveneens positief beïnvloed door een dalend loonaandeel. Op korte en middellange termijn overweegt echter het negatief consumptie-effect ten koste van de groei van de werkgelegenheid.

Loonmatiging in de betekenis van een evolutie van de loonkosten, die op de groei van de arbeidsproductiviteit achterna hinkt, versterkt de door technologische factoren geïnduceerde daling van het loonaandeel en verstevigt door haar negatief effect op de uitvoerprijzen, de concurrentiepositie, gegeven de uitvoerprijzen van de concurrerende landen. Uiteraard is een competitieve loonkostenmatiging een “*zero sum*” spel, die de relatieve kostenconcurrentie uiteindelijk ongewijzigd laat en banenverlies als kostprijs

meedraagt. Coördinatie van het loonbeleid is daarom aangewezen, in het bijzonder tussen landen van de Eurozone.

De wet van juli 1996 *“tot de preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen”* organiseert de coördinatie van het Belgisch loonkostenbeleid met dit van de drie buurlanden, waaronder Duitsland een dominante rol speelt. De loonnorm die door deze wet wordt gepreciseerd, houdt echter geen rekening met de structurele productiviteitsgroei, die voor de kleine spelers in de Eurozone, zoals België een belangrijke opportuniteit biedt in hun concurrentiestrategie.

In het licht van de ongunstige werkzaamheidsgraad van België, lijkt de weg van loonmatiging in de hierboven beschreven betekenis, die op middellange termijn tot banenverlies leidt, geen evidente optie om de in het recente verleden vastgestelde achteruitgang van de Belgische concurrentiepositie bij te sturen.

Een vruchtbaar en duurzaam alternatief wordt geboden door een tweesporen aanpak, die enerzijds loonkostenbeheersing omvat door het naleven van de hoger vermelde wet op het concurrentievermogen, met inbegrip van correcties voor overschrijdingen in het verleden van de loonnorm. Anderzijds dient een beleid in hoofde van de Gewesten en Gemeenschappen geïntensiveerd te worden, dat toegespitst wordt op de structurele productiviteitsgroei en op de productinnovatie. Opdat deze aanpak echter een gunstig effect zou sorteren op de werkzaamheidsgraad, niet alleen voor deze van de midden- en hogeschoolden maar alleszins ook voor de werkzaamheid van de laaggeschoolden, dringen hervormingen van de Belgische arbeidsmarkt zich op.

Inzake de versoepeling van de werking van de arbeidsmarkt, die o.m. de inschakeling van de laaggeschoolden in het arbeidsproces en de werkzaamheid van oudere werknemers dient te bevorderen, loopt België achter op ontwikkelingen in Nederland en Duitsland, beide gekenmerkt door een beduidend hogere werkzaamheidsgraad in vergelijking tot deze van België. Alhoewel deze hervormingen niet tot het concurrentiebeleid in strikte zin behoren, leiden zij door hun aanbodverruimend effect tot het wegwerken van knelpunten op de arbeidsmarkt en tot een verhoging van het groeipotentieel, waardoor de Belgische economie maximaal zou kunnen inspelen op een verbetering van de internationale conjunctuur.

7. REFERENCES

- ARPAJA, A. en PICHELMANN, K., 2008, Falling Wage Shares: A Common Trend?, Österreichische Nationalbank, *Proceedings of OenB Workshops*, n° 16, 28-41.
- ARPAJA, A., PÉREZ, E. en PICHELMANN, K., 2009, Understanding Labour Income Shares in Europe, *European Economy Economic Papers*, n° 379.
- BAUGNET, V., BURGGRAEVE, K. , DRESSE, L., PIETTE, Ch. en VIUDAR, B, 2010, De Positie van België in de Wereldhandel, Nationale Bank van België, *Economisch Tijdschrift*, juni, 29-56.
- BENTOLILA, S. en SAINT-PAUL, G., 2003, Explaining Movements in the Labor Share, *Contributions to Macroeconomics*, vol. 3 (1), 1-31.
- BIATOUR, B. en KEGELS, Ch., 2009, La Position relative de la Belgique en Europe, *Bureau Fédéral du Plan Working Paper*, n°5.
- BLANCHARD, O., 1998, Revisiting European Unemployment: Unemployment, Capital Accumulation and Factor Prices, *NBER Working Paper*, n° 6566.
- DANNINGER, S. en JOUTZ, F., 2007, What explains Germany's rebounding Export Market Share?, *IMF Working Paper*, n° 24.
- De SERRES, A., SCARPETTA S. en DE LA MAISONNEUVE, Ch., 2002, Sectoral Shifts in Europe and in the United States, *OECD Economics Department Working Papers*, n° 326.
- HARJES, Th., 2007, Globalization and Income Inequality: a European Perspective, *IMF Working Paper*, n° 169.
- IMF World Economic Outlook, 2007, *Chapter 5: The Globalization of Labor*, 161-186.
- KEGELS, Ch., 2009, Alternative Assessment of Belgian Competitiveness, *Federal Planning Bureau Working Paper*, n° 9.
- MARTENBAUER, M. en WALTERSKIRCHEN, E., 2003, Bestimmungsgründe der Lohnquote und der realen Lohnstückkosten, *WIFO Monatsberichte*, n°2, 151-159.
- SAVAGE, R., 2009, Evolutions de la Part salariale Belge : Essai de Quantification rétrospective longue (1960-1970-2007) , *Documentatieblad*, 6 (3), 75-154.
- STOCKHAMMER E. en S. EDERER, S., 2008, Demand Effects of a falling Wage Share in Austria, *Empirica*, n°35, 481-502.
- SINN, H-W., 2009, Germany's wrong Business Model, *IFO Viewpoint* n° 107; *Wirtschaftswoche*, n° 26, p. 38.

8. APPENDIX

A. Regressieresultaten voor Consumptie, Investerings, Export en Import (1991-2009)

1. *Consumptiequote C*

$$C = .75 \text{ wshare} + .49 \text{ empl} + e;$$

$$(.000) \quad (.007) \quad R\text{-squared} = .89; D.W. = 2.68; \text{Cochrane-Orcutt AR}(1)$$

Wshare = niet gecorrigeerd loonaandeel; empl = % verandering in werkgelegenheid. Onder de geschatte coëfficiënten wordt de waarschijnlijkheid aangeduid waarbij de coëfficiënt niet significant verschilt van nul.

2. *Investeringsquote I*

$$I = 31.57 + .32 \text{ outputgap} - .37 \text{ wshare} (-1) + e$$

$$(.010) \quad (.007) \quad (.028) R\text{-squared} = .72; DW = 1.96; \text{Cochrane-Orcutt AR}(1)$$

3. *P: Prijsdeflator BBP*

$$\ln P = .14 \ln Y + .22 \ln NULC + .61 \ln P(-1) + e$$

$$(.052) \quad (.040) \quad (.000) R\text{-squared} = .99; DW = 1.94. \text{AR}(1)$$

NULC = nominale loonkosten per eenheid product.

Lange termijnelasticiteit van P m.b.t. NULC = $.22 / (1 - .61) = .57$

4. *PX : Exportprijsdeflator*

$$\ln PX = .66 \ln PM + .33 \ln P + e$$

$$(.000) \quad (.000) \quad R\text{-squared} = .99; DW = 2.93; \text{Cochrane-Orcutt AR}(1)$$

PM = prijsdeflator import, PX prijsdeflator export.

5. *X = Export van goederen en diensten in % BBP*

$$\ln X = -9.29 - 1.29 \ln PXCO + 2.33 \ln YEURO + e$$

$$(.000) \quad (.033) \quad (.000) R\text{-squared} = .98; D.W. = 1.88; \text{Cochrane-Orcutt AR}(1)$$

PXCO = relatieve Belgische exportprijs t.o.v. exportprijzen EU-15. YEURO = BBP Eurozone.

6. *M = Import van goederen en diensten in % BBP*

$$\ln M = -5.87 + .86 \ln PXPM(-1) + 1.12 \ln Y + e$$

$$(.005) \quad (.021) \quad (.000) R\text{-squared} = .98; DW = 1.91 \text{AR}(1)$$

PXPM = Verhouding uitvoerprijzen-invoerprijzen; Y = BBP in constante prijzen.

B. Berekening van de elasticiteit van de uitvoer m.b.t de nominale (NULC) en reële (RULC) eenheidskosten van arbeid.

In de eerste stap wordt de gevoeligheid van het binnenlands prijspeil (P) voor de nominale arbeidskosten per eenheid product geraamd. In de tweede stap wordt de invloed van het binnenlands prijspeil op de uitvoerprijzen geschat. In de derde stap wordt de impact van de relatieve uitvoerprijs, en van het BBP in de Eurozone op de Belgische uitvoer berekend.¹⁰ Tenslotte wordt door het samenvoegen van voorgaande stappen de weerslag van de reële arbeidskosten per eenheid product op de Belgische uitvoerquote berekend. Deze laatste werd berekend als de verhouding van de uitvoer van goederen en diensten tot het BBP. Alle gegevens werden uit de AMECO dataset geput voor de periode 1991-2009.

In tabel A wordt de gevoeligheid van het binnenlands prijspeil, van de exportprijzen en van de uitvoerquote voor een wijziging met 1 procent van de onderliggende prijsdeterminanten weergegeven. Het gaat bijgevolg om prijselasticiteiten.

Tabel A: Prijselasticiteiten van de Belgische uitvoerquote.

Elasticiteit van het binnenlands prijspeil voor de nominale arbeidskosten (NULC:	0.57 (1)
Elasticiteit van de uitvoerprijzen voor de binnenlandse prijzen:	0.33 (2)
Elasticiteit van de uitvoerquote voor de relatieve uitvoerprijs ¹¹ :	-1.29 (3)
Elasticiteit van de relatieve uitvoerprijs voor de nominale arbeidskosten =(1)x(2):	0.19 (4)

Uit lijn (1) in tabel A1 blijkt dat de gevoeligheid van het binnenlands prijspeil voor een verandering met 1 procent van de nominale arbeidskosten 0.57 bedraagt. De gevoeligheid van het binnenlands prijspeil voor een wijziging in de reële arbeidskosten per eenheid product met één procent bedraagt dan $0.57/(1-0.57)$ of 2.33.¹² De weerslag op de exportprijzen van een stijging met 1 procent van de reële arbeidskosten bedraagt volgens lijn (2) in bovenstaande tabel: $2.33 \times 0.33 = 0.77$ procent, waaruit volgens lijn (3) van dezelfde tabel volgt dat een toename van de reële arbeidskosten met één procent een negatief effect op de uitvoerquote heeft van $0.77 \times (-1.29) = -0.99$ procent. Het gaat hier uiteraard om partiële effecten, abstractie gemaakt van bijv. de groei in de Eurozone en van de wijzigingen in de importprijzen.

¹⁰ Onder de relatieve uitvoerprijs wordt verstaan: de verhouding van de Belgische uitvoerprijzen tot de gewogen uitvoerprijzen van de overige EU-15 landen. In de pre - Euro periode werd rekening gehouden met de ECU/Euro wisselkoers.

¹¹ Het betreft het effect met een vertraging van één jaar.

¹² Men kan aantonen dat de elasticiteit van het binnenlands prijspeil t.o.v. de reële arbeidskosten (y) afgeleid kan worden uit de elasticiteit t.o.v. de nominale arbeidskosten (x) op volgende wijze : $y = x/(1-x)$, waarbij rekening wordt gehouden met het verband: $NULC = RULC.P$ (relatie 2, p.11).

C. Berekening van de prijselasticiteit van de invoerquote m.b.t. de nominale en reële unitaire loonkosten.

Uit regressievergelijking 6 blijkt dat de invloed op de invoerquote van een verandering met 1 procent van de verhouding uitvoer/invoerprijzen 0.86 bedraagt. Met behulp van de elasticiteiten uit tabel A kan de elasticiteit van de invoerquote m.b.t. de nominale unitaire loonkosten verkregen worden uit het product : $0.86 \times 0.33 \times 0.57 = 0.16$, en met betrekking tot de reële unitaire loonkosten of de loonsom : $0.86 \times 0.77 = 0.66$.

D. De weerslag van een daling met 1 procentpunt van de reële unitaire loonkosten op de uitvoer -en invoerquote voor het jaar 2000.

De hoger verkregen elasticiteiten laten toe na te gaan hoe groot de impact is van een daling met 1 procentpunt van de reële unitaire loonkosten of loonsom op de uitvoer- resp. invoerquote in een bepaald jaar. Voor het jaar 2000- het midden van de periode 1991-2009, werden volgende marginale effecten verkregen:

voor de uitvoerquote (in 2000: 0.78 % van het BBP): 0.77;

voor de invoerquote (in 2000: 0.75 % van het BBP): - 0.50;

voor de netto uitvoerquote: $0.77 - 0.50 = 0.22$.

LEUVENSE ECONOMISCHE STANDPUNTEN

- 1976
1. Louis BAECK, De inflatoire groeimachine. (uitgeput)
 2. Paul DE GRAUWE, Theo PEETERS, De recente inflatie: een structureel of een monetair probleem? (uitgeput)
- 1977
3. K. TAVERNIER, Krachtlijnen voor een Belgisch stabilisatiebeleid. (uitgeput)
 4. Paul DE GRAUWE, Korporatisme en werkloosheid. (uitgeput)
 5. Paul VAN ROMPUY, Enkele structurele aspecten van de crisis. (uitgeput)
 6. Louis BAECK, Naar een nieuwe groeicyclus met een ander groeipatroon.
- 1978
7. Louis BAECK, Politiek verantwoordelijk handelen en socio-economisch optimum. (uitgeput)
 8. Paul DE GRAUWE, Bureaukratische controle en het economisch systeem.
 9. Paul VAN ROMPUY, Guido DE BRUYNE, De regionalisatie economisch bekeken. (uitgeput)
 10. Louis BAECK, De nieuwe internationale economische orde en haar kritische tegenhangers. (uitgeput)
 11. Theo PEETERS, Economisch federalisme: lessen uit het buitenland.
 12. Dirk HEREMANS, Economische autonomie en economische unie, krachtlijnen voor een duurzame oplossing.
- 1979
13. Paul DE GRAUWE, Arbeidsduurvermindering en tewerkstelling.
 14. Economisch Federalisme. (uitgeput)
Deel I: Financiële middelen en herverdeling, Paul VAN ROMPUY, Albert VERHEIRSTRAETEN, Regionale Herverdelings- en Financieringsstromen. Theo PEETERS, Financiële middelenvoorziening voor gemeenschappen en gewesten.
 15. Economisch Federalisme.
Deel II: Organisatie en bevoegdheden, Dirk HEREMANS, Verkaveling van bevoegdheden en economische unie.
Vic VAN ROMPUY, Economisch stelsel en verdeling van bevoegdheden.
- 1980
16. Guy CLEMER, Karel TAVERNIER, Tewerkstelling en inkomensmatiging in België: een onvermijdelijke keuze.
 17. Louis BAECK, Lokomotief strategie: met stoom uit de Eurovalutamarkt. (uitgeput)
 18. Michel DOMBRECHT, Theo PEETERS, Sanering van de overheidsfinanciën: gevaarlijk of onvermijdelijk?
- 1981
19. Paul DE GRAUWE, Marcia DE WACHTER, Produktie, tewerkstelling en verdeling. Een neo-liberale benadering.
 20. Louis BAECK, De jaren tachtig in perspectief. (uitgeput)
 21. Paul VAN ROMPUY, Patrick VAN CAYSEELE, Raming van de geregionaliseerde lopende rekening van de overheid in 1979.
 22. Paul DE GRAUWE, Loonkosten, energiekosten en kapitaalkosten. België gedurende 1970-1980. (uitgeput)
 23. Frans SPINNEWYN, Een verzekeringstechnische benadering van de werkloosheidsverzekering.
- 1982
24. Louis BAECK, Herstelbeleid, vroeger en nu. (uitgeput)
 25. Paul DE GRAUWE, Marc JANSSENS, Aanbodeconomische effecten van de belastingsdruk in België.

- 1983 26. Paul DE GRAUWE, Guy VERFAILLE, Linkse en rechtse gezondheidsindicatoren van de Belgische Economie.
 27. Louis BAECK, Hoe de crisis ombuigen. (uitgeput)
 28. Paul VAN ROMPUY, Maatschappelijke keuze en economische crisis.
 29. Vic VAN ROMPUY, Erik SCHOKKAERT, Begrotingstekorten, Rentelasten en Openbare schulden in België. Een kijk op half lange termijn.
- 1984 30. Dirk HEREMANS, Hans GEEROMS, Marktsector en budgetsector in België. Grenzen aan het overheidsbeslag?
 31. Paul DE GRAUWE, Guy VERFAILLE, Zijn de rentelasten van de overheidsschuld ondraaglijk geworden?
- 1985 32. Louis BAECK, De wonderbare wereld van de economische paradigma's. (uitgeput)
 33. Paul VAN ROMPUY, Solidariteitsmechanismen in federale staten. (uitgeput)
 34. Louis BAECK, De V.S. en de E.G.: vergelijking op lange termijn.
 35. Louis BAECK, Het economisch denken in het Spanje van de 16e en 17e eeuw.
 36. Guido DE BRUYNE, Paul DE GRAUWE, Herverdeling van het werk en makro-economisch evenwicht.
 37. Paul VAN ROMPUY, Arbeidsmarktflexibiliteit en werkloosheid.
- 1987 38. Paul DE GRAUWE, Anne FREMAULT, Micro- en macro-economische effectiviteit van de Belgische prijsreglementering.
 39. Louis BAECK, Kentering in de westerse economie.
 40. Johan MORTELMANS, Erik SCHOKKAERT, Lode BERLAGE, Robert VERTONGHEN, De economische wenselijkheid van een snelspoorverbinding door België.
 41. Louis BAECK, De aandelenbeurzen, 1982-87: het lustrum van de stier.
 42. Lode BERLAGE, Dirk TERWEDUWE, Grondstoffenuitvoer van ontwikkelingslanden: machtsmiddel of struikelblok?
- 1988 43. Louis BAECK, De westerse economie na de krach. (uitgeput)
 44. Filip ABRAHAM, Nationale vakbonden, interprofessionele loonakkoorden en economische politiek.
 45. Paul VAN ROMPUY, m.m.v. Valentijn BILSEN, 10 jaar financiële stromen tussen de gewesten in België. (uitgeput)
 46. Dirk HEREMANS, Bevoegdheidsverdeling en economische autonomie. De staatshervorming in het licht van 1992. (uitgeput)
 47. Wim MOESEN, Dirk HEREMANS, Paul VAN ROMPUY, Mark EYSKENS, Bedenkingen bij de nieuwe financieringsvoorstellen voor gewesten en gemeenschappen. (uitgeput)
 48. Vic VAN ROMPUY, Overheidstekort, overheidsschuld en economische welvaart. Toepassing op België 1947-1988. (uitgeput)
- 1989 49. Lodewijk BERLAGE, België en de schulden van de Afrikaanse lage inkomenslanden. (uitgeput)
 50. Jacques DREZE, Schuld en coöperatie in de mondiale economie. (uitgeput)
 51. Paul DE GRAUWE, Milieuvriendelijke groei: utopie of werkelijkheid? (uitgeput)

- 1990
- 52. Paul VAN ROMPUY, Europese ankerpunten voor het Belgisch begrotingsbeleid. (uitgeput)
 - 53. Louis BAECK, De jaren '90: een Europees decennium. (uitgeput)
 - 54. Paul DE GRAUWE, Stef PROOST, Erik SCHOKKAERT, Denise VAN REGEMORTER, Het milieubeleid in Vlaanderen. Een economische visie. (uitgeput)
 - 55. Paul DE GRAUWE, Wim VANHAVERBEKE, Competitiviteit, oliecrisis en loonindexering. (uitgeput)
 - 56. Wim MOESEN, Begrotingen, beleid en beheer. Over de besparingsvoorstellen, wat ze zijn en wat ze niet zijn. (uitgeput)
- 1991
- 57. D. HEREMANS, M. DE BROECK, Overheidsschuld en financiële markten in de branding. (uitgeput)
 - 58. Louis BAECK, Bruno VAN ROMPUY, Golfoorlog: geopolitiek, petroleum en islam. (uitgeput)
 - 59. Paul DE GRAUWE, Koen STRAETMANS, Het programma-akkoord in de petroleumsector. Een ondoelmatig systeem van prijzencontrole. (uitgeput)
 - 60. Paul DE GRAUWE, Denkoefeningen over de regionalisering van de Belgische overheidsschuld. (uitgeput)
- 1992
- 61. Paul DE GRAUWE, Over Franse kolonisatie en Belgische verankering.
 - 62. Stef PROOST, Beleidsvoorstellen voor de broeikasproblematiek.
 - 63. André DECOSTER, Stef PROOST, Erik SCHOKKAERT, Hervorming van indirecte belastingen: winnaars en verliezers.
 - 64. Paul VAN ROMPUY, Kritische bedenkingen bij de regionalisering van de overheidsschuld.
 - 65. Paul DE GRAUWE, Wat doet de nationale bank met ons geld?
- 1993
- 66. Patrick VAN CAYSEELE, Waarom wij? Of de economische onderbouw van een verankeringsbeleid.
 - 67. Paul DE GRAUWE, Bart VAN DER HERTEN, De legitimering van overheidsmonopolies in het spoorwegvervoer en in de telecommunicatie. Een historische analyse.
 - 68. Paul VAN ROMPUY, Valentijn BILSEN, Regionalisering van de sociale zekerheid.
 - 69. Lodewijk BERLAGE, Wim LAGAE, Afrika, de verwaarloosde debiteur.
 - 70. Mark DE BROECK, Dirk HEREMANS, Vraagtekens bij de overheidsschuld in een federaal België.
 - 71. Wim MOESEN, Paul VAN ROMPUY, De kleine kanten van de grote staatshervorming.
 - 72. Frans SPINNEWYN, De hervorming van de sociale zekerheid micro-economisch belicht.
 - 73. Paul DE GRAUWE, De sterke frank en de staatsschuld.
 - 74. Filip ABRAHAM, Internationale concurrentie en werkgelegenheid. Hoe arbeidsvriendelijk is ons loonbeleid?
- 1994
- 75. Paul DE GRAUWE, Werktijdverkorting en tewerkstelling.
 - 76. Wim VANHAVERBEKE, Het ruimtelijk structuurplan Vlaanderen: een beleidsinstrument voor economische ontwikkeling.
 - 77. Stefan DERCON, Voedselzekerheid: naar een sociale zekerheid voor de allerarmsten.
 - 78. Paul DE GRAUWE, De EMU zonder België?

- 1995 79. Paul DE GRAUWE, Alternatieve financiering van de sociale zekerheid en de arbeidskost.
 80. S. PROOST, C. VINCKIER, I. MAYERES, B. NEMERY, Ozon – eerst denken dan doen.
 81. Paul VAN ROMPUY, Sparen, investeren en de overheidsfinanciën in België.
- 1996 82. D. HEREMANS, P. VAN CAYSEELE, Concentratie en concurrentie in de Belgische financiële sector.
 83. Erik BUYST, Ivo MAES, De impact van veertig jaar centrum voor economische studiën.
 84. Paul DE GRAUWE, Het tewerkstellingsbeleid: selectiviteit of universaliteit?
 85. Stef PROOST, Bruno DE BORGER, De transportsector in het jaar 2005.
 86. Erik SCHOKKAERT, Frans SPINNEWYN, Sociale verzekering en bestaansonzekerheid: een offensieve strategie.
 87. Filip ABRAHAM, Paul VAN ROMPUY, Het concurrentievermogen van de Belgische economie in micro- en macro-economisch perspectief.
- 1997 88. Filip ABRAHAM, Joeri VAN ROMPUY, Loonbeleid in de Europese Monetaire Unie.
 89. Wim MOESEN, Laurens CHERCHYE, De macro-economische performantie van landen. Mening en metingen.
- 1998 90. Koen ALGOED, De overgang van een omslagstelsel naar een kapitalisatiestelsel: een Belgische case studie.
 91. Johan EYCKMANS, Stef PROOST, Klimaatonderhandelingen in Rio en Kyoto: een succesverhaal of een maat voor niets?
 92. Jozef KONINGS, Peter VAN MALDEGEM, Loonkosten en de vraag naar laaggeschoolde, geschoolde en hooggeschoolde arbeid in Belgische ondernemingen.
 93. Louis BAECK, De Aziatische crisis: perspectivering en nabeschouwing.
- 1999 94. Louis BAECK, Financiële mondialisering met speculatieve uitschieters.
- 2000 95. Paul DE GRAUWE, Euro-dollarwisselkoers en de fundamentals.
 96. Erwin BASTIAENS, Erik BUYST, Dirk HEREMANS en Christiaan PHILIPSEN, Knelpunten in de financiële dynamiek van de staatshervorming.
 97. Wim MOESEN, Maatschappelijk kapitaal en economische performantie.
 98. Patrick VAN CAYSEELE en Hans DEGRYSE, De nieuwe economie en bancaire marktstructuren.
 99. André DECOSTER, Guy VAN CAMP, De hervorming van de personenbelasting: Lessen uit de hervormingen 1988-1993.
- 2001 100. Paul VAN ROMPUY, De Europese welvaartsstaat ter discussie.
 101. Jozef KONINGS, Loonkosten en relocatie van Belgische bedrijven.
- 2003 102. Paul DE GRAUWE, De toekomst van de industrie in België.
- 2004 103. Wim MOESEN, Instelling, ligging en economische welvaart.
 104. Louis BAECK, Het globaliseringsdebat in China en in de Islamwereld
 105. Lode BERLAGE, Mobiliteit over de grenzen heen. Een economische analyse van internationale migratie.

106. Inge MAYERES, Stef PROOST, Een beter prijsbeleid voor de Belgische transportsector in 15 stellingen.
- 2005
 107. Jan COLPAERT, Luc LAUWERS, Tom VAN PUYENBROECK, Niet-representatieve democratie? Kanttekeningen bij het gemeentelijk kiesstelsel.
 108. Jozef KONINGS, Worden vrouwen gediscrimineerd op de arbeidsmarkt? Een micro-econometrische analyse voor België.
 109. Louis BAECK, Onevenwichtige globalisering, deficitair America en Aziatische locomotieven.
 110. André DECOSTER, Guy VAN CAMP, Hoe vlak is onze taks? Is een vlaktaks "Fair"?
 111. Dirk HEREMANS, Naar een Europese dienstenmarkt in België. De Bolkesteinrichtlijn een brug te ver?
 112. Paul VAN ROMPUY, De houdbaarheid van de Europese welvaartsstaat.
- 2006
 113. Paul VAN ROMPUY, Leuvense Economen tussen Theorie en Beleid.
- 2007
 114. Paul DE GRAUWE, Beloften en realisaties van de paarse coalitiepartners
 115. Koen ALGOED, Dirk HEREMANS, Theo PEETERS, Voorrang geven aan meer financieel-fiscale verantwoordelijkheid in een nieuwe staatshervorming
 116. Filip ABRAHAM, Maarten GOOS en Jozef KONINGS, De concurrentiepositie van België: zin of onzin van de loonnorm?
 117. André DECOSTER, Kristian ORSINI, Verdient een vlaktaks zichzelf terug?
 118. Paul VAN ROMPUY, Sleutelen aan onze staatsstructuur voor meer werk.
 119. Erik SCHOKKAERT, Carine VAN DE VOORDE, Defederalisering van de Belgische gezondheidszorg?
 120. Stef PROOST, Denise VAN REGEMORTER, Economie voor een klimaatminister.
- 2008
 121. Patrick VAN CAYSEELE, Mededingingsbeleid: 15 jaar Belgische ervaring.
 122. Hans DEGRYSE, MiFID: Competitie op financiële markten en financieel toezicht.
 123. Jozef KONINGS en Damiaan PERSYN, Het effect van een algemene lastenverlaging op vacatures en werkloosheid.
 124. Maarten GOOS, De winnaars en verliezers van het collectief overleg.
 125. André DECOSTER en Kris DE SWERDT, Twee Belgische vlaktaksvoorstellen doorgelicht.
- 2009
 126. Jo VAN BIESEBROECK, Welk beleid voor de (Vlaamse) auto-industrie?
 127. Bruno DE BORGER en Stef PROOST, De Oosterweelverbinding en het ontbrekende alternatief.
- 2010
 128. Stef PROOST en Saskia VAN DER LOO, Waarom de Oosterweelverbinding een economisch onverantwoord project is.
 129. Erwin OOGHE, Responsabilisering voor leerachterstand?
 130. Paul VAN ROMPUY, Het dalend aandeel van arbeid in het nationaal inkomen: oorzaken en gevolgen